

Marek Antoni Nowicki

Europejski Trybunał Praw Człowieka - przegląd orzecznictwa (styczeń-marzec 2006 r.) : cz. 2

Palestra 51/7-8(583-584), 238-245

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DRAWA CZŁOWIEKA

Marek Antoni Nowicki

Europejski Trybunał Praw Człowieka – przegląd orzecznictwa

(styczeń–marzec 2006 r.)

cz. 2

Prawo do rzetelnego procesu sądowego (art. 6 ust. 1)

Postępowanie pod nieobecność oskarżonego nie jest niezgodne z art. 6 Konwencji, skazanemu należy jednak zapewnić możliwość doprowadzenia do ponownego procesu przed sądem, który go wcześniej osądził, jeśli nie ustalono ani że zrezygnował z prawa do obecności na rozprawie i osobistej obrony, ani że zamierzał uchylić się od wymiaru sprawiedliwości.

*Orzeczenie Sejdovic v. Włochy, 1.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 56581/00, § 82.*

Zgodność kontroli w trybie nadzoru w postępowaniu karnym z art. 4 Protokołu nr 7 nie oznacza automatycznie zgodności z art. 6. Ze względu na to, że prawomocny charakter ostatecznej decyzji sądowej musi być szanowany, władze mogą zezwolić na podjęcie sprawy karnej na nowo, pod warunkiem że poważne uprawnione względy przeważają nad zasadą pewności prawnej. W szczególności zakazana jest ponowna kontrola ostatecznego i prawomocnego wyroku wyłącznie w celu doprowadzenia w ten sposób do ponownego procesu i rozpatrzenia sprawy jeszcze raz, w sytuacji gdy nie chodzi o naprawienie błędów sądowych ani nadużycie wymiaru sprawiedliwości.

*Decyzja Bratyakin v. Rosja, 9.3.2006 r.,
Izba (Sekcja III), skarga nr 72776/01.*

Postępowanie przed parlamentarną komisją śledczą nie jest objęte art. 6.

*Decyzja Van Vondel v. Holandia, 23.3.2006 r.,
Izba (Sekcja III), skarga nr 38258/03.*

Teoretycznie Konwencja nie zakazuje ustawodawcy wprowadzania z mocą wsteczną przepisów odmiennie niż dotychczas regulujących istniejące prawa będące przedmiotem postępowań cywilnych przed sądami. Z zasady rządów prawa i pojęcia „rzetelny proces” zawartych w art. 6 Konwencji wynika jednak, że ingerencja w wymiar sprawiedliwości wpływająca na sposób rozstrzygnięcia toczącego się przed sądem sporu jest możliwa jedynie pod warunkiem istnienia przemawiających za tym nieodpartych racji wynikających z interesu ogólnego.

*Orzeczenie Scordino v. Włochy (nr 1), 29.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 36813/97, § 126.*

Zakaz karania bez podstawy prawnej (art. 7)

Przestępstwa i kary musi określać prawo. Warunek ten jest spełniony, gdy z treści przepisu i w razie potrzeby z jego interpretacji przez sądy jednostka może zorientować się, jakie działania i zaniechania prowadzą do odpowiedzialności karnej.

*Orzeczenie Achour v. Francja, 29.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 67335/01, § 41.*

Czym innym jest praktyka uwzględniania wydarzeń z przeszłości, a czym innym „wsteczne stosowanie prawa”, w ścisłym tego słowa znaczeniu.

*Orzeczenie Achour v. Francja, 29.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 67335/01, § 59.*

Państwa mogą ustalać własną politykę karną, w którą w zasadzie Trybunał nie powinien ingerować. Państwa mogą również zmieniać wysokość kar za przestępstwa, a zwłaszcza zaostrzać je.

*Orzeczenie Achour v. Francja, 29.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 67335/01, § 44.*

Jeśli system wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych nie jest sprzeczny z Konwencją, jego wybór przez państwo nie podlega kontroli na poziomie europejskim.

*Orzeczenie Achour v. Francja, 29.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 67335/01, § 51.*

Stosowanie następujących po sobie ustaw wyłącznie do sytuacji zaistniałych po ich wejściu w życie nie oznacza wstecznego stosowania prawa.

*Orzeczenie Achour v. Francja, 29.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 67335/01, § 58.*

Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8)

Postępowanie lustracyjne dotyczy faktów z komunistycznej przeszłości i nie wiąże się bezpośrednio z aktualnymi funkcjami lub operacjami służb bezpieczeństwa. Tak więc – chyba że coś innego wynika z faktów konkretnej sprawy – nie ma żadnego rzeczywistego interesu publicznego przemawiającego za ograniczeniem dostępu do materiałów uznanych za tajne pod rządami byłych reżimów.

*Orzeczenie Turek v. Słowacja, 16.2.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 57986/00, § 115.*

Wynik postępowania lustracyjnego zależy od oceny dokumentów dotyczących operacji byłych komunistycznych agencji bezpieczeństwa. Jeśli strona, której tajne dokumenty dotyczą, nie ma dostępu do wszystkich lub większości z nich, możliwość kwestionowania przez nią wersji faktów przedstawianej przez agencję bezpieczeństwa jest poważnie ograniczona.

*Orzeczenie Turek v. Słowacja, 16.2.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 57986/00, § 115.*

Postępowanie lustracyjne, w którym kwestionowana jest legalność działań agencji bezpieczeństwa, która jest równocześnie uprawniona do oceny, jakie materiały powinny pozostać tajne i na jak długo, staje się nierzetelne, bo narusza zasadę równości broni.

*Orzeczenie Turek v. Słowacja, 16.2.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 57986/00, § 115.*

Jeśli państwo decyduje się na lustrację, musi zapewnić, aby zawsze osoby nią objęte korzystały ze wszystkich gwarancji Konwencji.

*Orzeczenie Turek v. Słowacja, 16.2.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 57986/00, § 115.*

Niemożliwe do spełnienia jest wymaganie sądu, by skarżący udowodnił, że jego rejestracja jako agenta była sprzeczna z przepisami, które były tajne, i zainteresowany nie miał do nich pełnego dostępu.

*Orzeczenie Turek v. Słowacja, 16.2.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 57986/00, § 116.*

Wydalenie z kraju, w którym mieszka najbliższa rodzina, może w pewnych okolicznościach rodzić problem na tle art. 8. Stosunki między dorosłymi krewnymi nie podlegają ochronie na podstawie tego przepisu, jeśli poza normalną więzią emocjonalną nie istnieją inne dodatkowe elementy zależności.

*Decyzja Z. i T. v. Wielka Brytania, 28.2.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 27034/05.*

Pojęcie „życie prywatne” jest szerokie i obejmuje również prawo do poszanowania decyzji o rodzicielstwie.

*Orzeczenie Evans v. Wielka Brytania, 7.3.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 6339/05, § 57.*

Zabieg zapłodnienia *in vitro* rodzi problemy moralne i etyczne w związku z rozwojem medycyny. Nie ma tu wyraźnej zgody między państwami Rady Europy. Swoboda regulacji przez państwo z konieczności jest więc szeroka i musi w zasadzie rozciągać się zarówno na decyzję państwa o podjęciu interwencji w tej sferze, jak i – w razie takiej interwencji – na szczegółowe regulacje mające zapewnić osiągnięcie równowagi konkurencyjnych interesów: publicznego i prywatnego.

*Orzeczenie Evans v. Wielka Brytania, 7.3.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 6339/05, § 62.*

Prawo regulujące ważne aspekty życia prywatnego, bez możliwości uwzględnienia w każdej indywidualnej sprawie konkurencyjnych interesów, nie jest sprzeczne z art. 8 Konwencji.

*Orzeczenie Evans v. Wielka Brytania, 7.3.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 6339/05, § 65.*

Niemożliwość unieważnienia oświadczenia o wycofaniu zgody przez genetycznego rodzica nawet w wyjątkowych okolicznościach nie narusza prawidłowej równowagi interesów wymaganej przez art. 8 Konwencji.

*Orzeczenie Evans v. Wielka Brytania, 7.3.2006 r.
Izba (Sekcja IV), skarga nr 6339/05, § 67.*

Istnieje wyraźna różnica stopnia zaangażowania kobiety i mężczyzny w procesie zapłodnienia *in vitro*, ale niepodobna zgodzić się z poglądem, że prawa dawcy męskiego zawsze muszą być słabiej chronione niż prawa kobiety.

*Orzeczenie Evans v. Wielka Brytania, 7.3.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 6339/05, § 66.*

Wolność myśli, sumienia i wyznania (art. 9)

Odpowiedzialność państwa może wchodzić w grę, gdy jednostka jest narażona na rzeczywiste ryzyko naruszenia jej praw również poza granicami jurysdykcji państwa. Zasada ta obowiązuje w kontekście art. 3 Konwencji, stosuje się ją jednak również w razie ryzyka naruszenia art. 2. Nie oznacza to jednak, iż ma również automatycznie zastosowanie do innych artykułów Konwencji. Ze względów czysto pragmatycznych nie można wymagać, aby państwo wydalające mogło wysłać cudzoziemca jedynie do kraju, w którym warunki są w pełni zgodne z gwarancjami praw i wolności zawartymi w Konwencji. Trybunał nie wykluczył jednak możliwości pojawienia się problemów na tle art. 6 w razie jaskrawego braku (lub ryzyka braku) rzetelnego procesu sądowego w państwie przyjmującym, zwłaszcza ryzyka wykonania kary śmierci, lub na tle art. 5 – w razie wystarczająco wyraźnego prawdopodobieństwa arbitralnego pozbawienia wolności.

*Decyzja Z. i T. v. Wielka Brytania, 28.2.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 27034/05).*

Wolność wypowiedzi (art. 10)

Swoboda wypowiedzi pociąga za sobą obowiązki i odpowiedzialność, a wśród nich – w kontekście opinii i przekonań religijnych – unikanie wypowiedzi obrażających bez powodu i będących w rezultacie zamachem na prawa innych osób. Wypowiedzi takie nie przyczyniają się w żadnej formie do ważnej dla ludzi debaty publicznej.

*Orzeczenie Giniewski v. Francja, 31.1.2006 r.,
Izba (Sekcja II), skarga nr 64016/00, § 43.*

W państwach europejskich nie ma jednolitego podejścia do ochrony praw osób narażonych na ataki z powodu ich przekonań religijnych. Sprawia to, że państwa mają szerszą swobodę regulacji wolności wypowiedzi w obronie przed zamachami na przekonania w sferze moralności lub religii. Ostatnie słowo dotyczące zgodności restrykcji z Konwencją ma

jednak Trybunał, który ocenia w szczególności, czy ingerencja odpowiadała pilnej potrzebie społecznej i była proporcjonalna.

*Orzeczenie Giniewski v. Francja, 31.1.2006 r.,
Izba (Sekcja II), skarga nr 64016/00, § 44.*

W społeczeństwie demokratycznym ogromnie ważne jest zapewnienie swobodnej debaty dotyczącej przyczyn wyjątkowo poważnych zdarzeń, w tym przyczyn zbrodni przeciwko ludzkości.

*Orzeczenie Giniewski v. Francja, 31.1.2006 r.,
Izba (Sekcja II), skarga nr 64016/00, § 51.*

W związku z kwestią proporcjonalności sankcji trzeba mieć na uwadze obowiązek uwzględniania natury i surowości kar oraz zachowanie najwyższej ostrożności, aby reakcja władz nie zniechęcała dziennikarzy lub innych autorów do udziału w dyskusji o kwestiach publicznie ważnych.

*Orzeczenie Giniewski v. Francja, 31.1.2006 r.,
Izba (Sekcja II), skarga nr 64016/00, § 54.*

Wolność zgromadzania się i stowarzyszania się (art. 11)

Ostatecznym gwarantem zasady pluralizmu jest państwo. W sferze politycznej oznacza to, iż ma ono obowiązek m.in. organizowania wolnych wyborów w rozsądnych odstępach czasu w tajnym głosowaniu w warunkach zapewniających swobodne wyrażenie opinii ludności w wyborze ciała ustawodawczego. Nie można tego osiągnąć bez pluralizmu partii politycznych reprezentujących różne nurty opinii. Przekazując je, nie tylko wewnątrz instytucji politycznych, ale również – z pomocą mediów – na wszystkich poziomach życia społecznego, partie w sposób niezastąpiony przyczyniają się do debaty politycznej będącej jądrem koncepcji społeczeństwa demokratycznego.

*Orzeczenie Christian Democratic People's Party
(Chrześcijańska Demokratyczna Partia Ludowa) v. Mołdowie, 14.2.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 28793/02, § 66.*

Jeśli zgromadzenie odbywa się w miejscu publicznym, każdy, w tym dzieci, może w nim uczestniczyć. Obecność dzieci jest kwestią osobistego wyboru rodziców i ich decyzji. Byłoby sprzeczne ze swobodą zgromadzania się rodziców i dzieci uniemożliwienie im udziału w takich zdarzeniach.

*Orzeczenie Christian Democratic People's Party
(Chrześcijańska Demokratyczna Partia Ludowa) v. Mołdowie, 14.2.2006 r.,
Izba (Sekcja IV), skarga nr 28793/02, § 74.*

Wyjątki zapisane w art. 11 wymagają wąskiej interpretacji i jedynie ważne i przekonujące powody mogą usprawiedliwiać ograniczenia wolności stowarzyszania się.

*Orzeczenie Tum Haber Sen i Çinar v. Turcja, 21.2.2006 r., Izba (Sekcja II),
skarga nr 28602/95, § 35 – dot. rozwiązania związku zawodowego
założonego przez urzędników państwowych.*

Obowiązek uzyskania od władz zgody na udział w spotkaniu organizacji pozarządowych odbywającym się za granicą jest formą nadzoru nad członkami stowarzyszenia. Rodzi to problem zwłaszcza we współczesnym świecie wzajemnych zależności, w którym stowarzyszenia prowadzą działalność, współpracując z innymi organizacjami w skali międzynarodowej. Ze względu na rolę stowarzyszeń, środek taki oznacza zamach na wolność stowarzyszenia się i demokrację. Zakładając, że wymóg zgody Ministerstwa Spraw Wewnętrznych miał na celu bezpieczeństwo obywateli udających się za granicę, zaskakujące było to, iż dotyczył tylko członków stowarzyszenia skarżących. Członkowie stowarzyszenia nie brali udziału w sprawowaniu władzy publicznej, a więc nie wchodziły w grę żadne związane z tym ograniczenia. Państwa Konwencji nie mogą, w imię ochrony bezpieczeństwa państwa i bezpieczeństwa publicznego, podejmować w sposób dowolny środków, które uważają za stosowne.

Orzeczenie Izmir Savas Karsitlari Dernegi i inni v. Turcja, 2.3.2006 r., Izba (Sekcja III), skarga nr 46257/99, § 35–36 – dot. odmowy zezwolenia członkom stowarzyszenia na udział w międzynarodowej konferencji ekologicznej.

Prawo do nauki (art. 2 Protokołu nr 1)

Prawo do nauki przewidziane przez ten przepis gwarantuje każdemu prawo dostępu do istniejących instytucji edukacyjnych. Może ono jednak podlegać ograniczeniom.

Obowiązek uczniów dotyczący sposobu ubierania się w szkole miał charakter ogólny i niezależny od przekonań religijnych. W rezultacie, nawet przyjmując, że nastąpiła ingerencja w prawo niektórych z nich do manifestowania swojej religii, nie było naruszenia art. 9.

Decyzja Kose i 93 innych v. Turcja, 24.1.2006 r., Izba (Sekcja II), skarga nr 50278/99 – dot. zakazu noszenia na terenie szkoły chust islamskich przez uczennice religijnie zorientowanych publicznych szkół średnich.

Przepis ten zakłada w istocie, iż państwo troszczy się, w sferze edukacji i nauczania, aby informacje lub wiedza były przekazywane w sposób obiektywny, krytyczny i pluralistyczny. Szkoła wchodząca w grę miała przygotowywać przyszłe kadry religijne, nie była jednak szkołą wyznaniową, podlegała więc zasadzie świeckości. Również w tym wypadku państwo powinno bardzo starannie troszczyć się o to, aby manifestowanie przez uczniów ich przekonań religijnych wewnątrz szkoły nie było tak ostentacyjne, że mogłoby stanowić źródło presji i wykluczenia. Uczniowie i rodzice byli informowani o skutkach niepodporządkowania się obowiązującemu regulaminowi. Uregulowania te nie pozbawiały rodziców możliwości wychowywania swoich dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi. Reguły dotyczące sposobu ubierania się w szkole i środki z nimi związane nie były więc zamachem na prawo zapisane w zdaniu drugim art. 2 Protokołu nr 1.

Decyzja Kose i 93 innych v. Turcja, 24.1.2006 r., Izba (Sekcja II), skarga nr 50278/99 – dot. zakazu noszenia na terenie szkoły chust islamskich przez uczennice religijnie zorientowanych publicznych szkół średnich.

Prawo do wolnych wyborów (art. 3 Protokołu nr 1)

Trybunał bardziej ostrożnie ocenia restrykcje dotyczące biernego prawa wyborczego niż czynnego. Warunki kandydowania w wyborach mogą być surowsze niż warunki głosowania. W zakresie prawa czynnego wymagają oceny proporcjonalności przepisów pozbawiających osobę lub grupę prawa do głosowania. Przy biernym prawie wyborczym chodzi

głównie o ustalenie, czy procedura prowadząca do wyeliminowania kandydata nie była arbitralna.

*Orzeczenie Ždanoka v. Łotwa, 16.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 58278/00, § 108.*

Za działania liderów odpowiada partia, w tym jej członkowie będący przywódcami, jeśli się od nich nie zdystansowali. Na ocenę postawy polityka składają się nie tylko jego działania lub przemówienia, ale również zaniechania lub brak reakcji.

*Orzeczenie Ždanoka v. Łotwa, 16.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 58278/00, § 123.*

Skargi indywidualne (art. 34)

Niezależnie od wymagań art. 55 Regulaminu Trybunału, rząd może podnieść przed Wielką Izbą kwestię jurysdykcji temporalnej, bo niezgodność z Konwencją z tych względów (*ratione temporis*) dotyczy jurysdykcji Trybunału raczej niż dopuszczalności skargi w wąskim rozumieniu tego terminu.

*Orzeczenie Blečić v. Chorwacja, 8.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 59532/00, § 66–67.*

Zakres jurysdykcji Trybunału określa sama Konwencja, a nie strony w konkretnej sprawie. Sam tylko brak zarzutu niezgodności z Konwencją z jakiegoś powodu nie może prowadzić do jej rozszerzenia na obszary, w których nigdy nie istniała. Przyjęcie innego stanowiska oznaczałoby, iż w razie rezygnacji lub zaniedbania państwa postawienia zarzutu niezgodności z Konwencją, Trybunał musiałby orzekać merytorycznie w oparciu o prawo niezagwarantowane w Konwencji lub prawo Konwencji, które jeszcze państwa nie obowiązują.

*Orzeczenie Blečić v. Chorwacja, 8.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 59532/00, § 67.*

Zasada niedziałania Konwencji wstecz nie ogranicza się tylko do jej postanowień materialnych, ale obejmuje przepisy jurysdykcyjne. Trybunał ma obowiązek badać tę kwestię w każdym stadium postępowania.

*Orzeczenie Blečić v. Chorwacja, 8.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 59532/00, § 67.*

Jeśli ingerencja nastąpiła przed ratyfikacją, a odmowa naprawienia jej skutków nastąpiła później, przyjęcie przy ustalaniu jurysdykcji temporalnej tej późniejszej daty spowodowałoby zobowiązanie na podstawie Konwencji w związku z faktem sprzed jej wejścia w życie. Byłoby to sprzeczne z ogólną zasadą niedziałania traktatów wstecz.

*Orzeczenie Blečić v. Chorwacja, 8.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 59532/00, § 79.*

Zgodnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego – przy braku wyraźnej zgody stron – postanowień traktatów nie stosuje się z mocą wsteczną. Dotyczy to zwłaszcza traktatu takiego, jak Konwencja, która tworzy bezpośrednio prawa jednostek pozostających pod jurysdykcją państw. Ze względu na swoją subsydiarną rolę w ochronie praw człowieka

Trybunał musi uważać, aby nie tworzyć sytuacji równoznacznej ze zmuszaniem państw do retroaktywnego stosowania Konwencji.

*Orzeczenie Blečić v. Chorwacja, 8.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 59532/00, § 90.*

Wymogi dopuszczalności (art. 35)

W pierwszej kolejności do władz krajowych należy naprawienie zarzuconego naruszenia Konwencji. Kwestia, czy skarżący może nadal uważać się za pokrzywdzonego, ma z tego powodu istotne znaczenie w każdym stadium postępowania.

*Orzeczenie Scordino v. Włochy (nr 1), 29.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 36813/97, § 179.*

Decyzja lub środek korzystny dla skarżącego wystarcza w zasadzie do odebrania statusu pokrzywdzonego, jeśli władze przyznały wyraźnie lub w sposób dorozumiany, że doszło do naruszenia Konwencji, a następnie zapewniły jego naprawienie.

*Orzeczenie Scordino v. Włochy (nr 1), 29.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 36813/97, § 180.*

Duże znaczenie ma otrzymanie przez pokrzywdzonego odszkodowania w wysokości porównywalnej do słusznego zadośćuczynienia przewidzianego w art. 41 Konwencji. Jeśli władze krajowe stwierdziły naruszenie, a na podstawie ich decyzji nastąpiło odpowiednie i wystarczające naprawienie szkody, strona traci status pokrzywdzonego.

*Orzeczenie Scordino v. Włochy (nr 1), 29.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 36813/97, § 181.*

Zasada subsydiarności nie oznacza rezygnacji z nadzoru nad rezultatami korzystania ze środków prawnych krajowych, bo w innym wypadku prawa z art. 6 byłyby pozbawione treści. Trybunał musi badać, czy władze przyznały, choćby faktycznie, iż nastąpiło naruszenie prawa chronionego w Konwencji i czy sposób naprawienia naruszenia był odpowiedni i wystarczający.

*Orzeczenie Scordino v. Włochy (nr 1), 29.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 36813/97, § 192–193.*

Nie można wykluczyć uznania środka za niewystarczający z powodu nadmiernej zwłoki w rozpatrywaniu wniosku o odszkodowanie. Od jednostki, na której korzyść został wydany wyrok w sprawie przeciwko państwu, nie można wymagać wszczynania następnie postępowania egzekucyjnego. Opóźnionej i dokonanej dopiero w drodze egzekucji zapłaty należnych sum nie można uznać za wystarczającą, jeśli władze przez długi czas odmawiały wykonania wyroku.

*Orzeczenie Scordino v. Włochy (nr 1), 29.3.2006 r.,
Wielka Izba, skarga nr 36813/97, § 195, 198.*